

Over het nut van een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk

Het maatschappelijk werk is een van de professies die een bijdrage leveren aan de oplossing van sociale problemen. Sociale problemen zijn moreel onwenselijk geachte verstoringen in de afstemming tussen personen, groepen en de samenleving als geheel. Deze verstoringen betreffen de participatie van personen en groepen in het functioneren binnen en de vormgeving van de samenleving. Het beroep levert een bijdrage in allerlei contexten: binnen bedrijven, ziekenhuizen, justitiële instellingen, algemeen maatschappelijk werk-instellingen, jeugdhulpverlening enzovoort. Binnen het beroep bestaat een veelheid van opvattingen over de manier waarop het beroep moet worden uitgevoerd. Deze variëren van gerichtheid op individuele verandering tot verandering van de samenleving, van therapeutische interventies tot concrete zaakwaarneming, belangenbehartiging en sociale actie, van non-directieve tot actief interveniërende benaderingen. Deze verschillende verschijningsvormen, opvattingen en benaderingen leiden tot de vraag of er nog een gemeenschappelijke identiteit van het maatschappelijk werk te vinden is. Deze vraag werd relevant aan het einde van de jaren negentig van de twintigste eeuw. Het maatschappelijk werk zou te veel een vorm van popular psychotherapy zijn geworden en te weinig op de oplossing van sociale problemen gericht zijn geraakt. In mijn proefschrift Identiteit in meervoud (Geertsema, 2004) betoog ik dat

Dr. H. Geertsema promoveerde in 2004 op het proefschrift *Identiteit in meervoud* aan de Rijksuniversiteit Groningen bij prof. dr. L.H. Mulder en prof. dr. G. van der Laan. Hij is werkzaam als directeur van de sociale en theologische opleidingen aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.

de identiteit van het maatschappelijk werk kan worden weergegeven in een handelingspatroon. De stelling is dat handelen van maatschappelijk werkers plaatsvindt tegen de achtergrond van theorievorming uit het verleden, de opvattingen over probleemoplossing binnen verschillende actuele contexten en dat de confrontatie van beide mogelijkheden biedt voor nieuwe en betere probleemoplossingen. Onderliggend is de vraag hoe een identiteitsbeschrijving zich verhoudt tot de contextuele bepaaldheid van het maatschappelijk werk.

Maatschappelijk werk vindt immers altijd plaats binnen een specifieke context van een instelling, een cliënt(systeem), een werker, een sociale politiek en moet zich daarin realiseren (Van der Laan, 1995, 2002; Payne, 1997).

De centrale vraag in dit artikel is: hoe kan kennis van de historie en de actuele uitvoering van het maatschappelijk werk een bijdrage leveren aan de verbetering van de kwaliteit van het veranderkundig handelen binnen een specifieke hulpverleningssituatie?

Allereerst geef ik een beschrijving van het onderzoek in het proefschrift. Vervolgens bespreek ik de relatie tussen handelen en verbeteren. Daarna worden een aantal consequenties getrokken om tot kwaliteitsverbetering van het handelen van maatschappelijk werkers te komen. Het geheel eindigt met een aantal overblijvende vragen.

Is het mogelijk het handelen van het maatschappelijk werk, zoals dit in de praktijk plaatsvindt en in theorieën van het maatschappelijk werk in de laatste honderd jaar is verwoord, op zo'n manier in concepten uit te drukken, dat het mogelijk wordt handelingsproblemen van maatschappelijk werkers beter te begrijpen en op te lossen? Aldus de centrale probleemstelling van *Identiteit in meervoud*. Het gaat om het vinden van een identiteitsbeschrijving van binnenuit gezien, waarbij handelingspraktijken gezien worden als het scharnierpunt tussen verleden, heden en toekomst, alsmede tussen een actor en de concrete omgeving (Geertsema, 2004: 25). Op basis van dit uitgangspunt worden twee onderzoeklijnen opgezet: een internationaal historisch-vergelijkend onderzoek van theorievorming binnen het maatschappelijk werk en een contemporain onderzoek door middel van vier casestudies binnen concrete maatschappelijk-werkpraktijken. De uitkomsten van beide onderzoeklijnen worden benut om een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk te formuleren en voorstellen te doen over de oplossing van een aantal problemen waarmee het maatschappelijk werk in Nederland te maken heeft.

Theorieën binnen het maatschappelijk werk

In de eerste onderzoeklijn worden Nederland, Duitsland en de Verenigde Staten vergeleken op drie tijdstippen. De drie landen worden als verzorgingsstaten gekenmerkt, hoewel in die landen voor een verschillende vormgeving gekozen is (Esping-Anderson, 1990).

Rond 1920 is voor het eerst sprake van theorievorming op basis van concrete werkervaringen van en onderzoek door theoretici als Richmond (1917; 1922), Addams (1981; 1930), Salomon (1921; 1926), Muller-Lulofs (1916) en Adriani (1940). In deze periode staat naast individuele hulpverlening aan armen de vormgeving van sociale voorzieningen en sociale wetgeving centraal. Daarbij worden de persoon, de gemeenschappen en de samenleving gezien als verbonden en elkaar beïnvloedend. De concrete relatie tussen persoon-gemeenschap-samenleving verschilt bij de theoretici. Salomon stelt de gemeenschappen centraal, waarbij ze elkaar vinden op basis van een algemene *Volkskultur*. De samenleving domineert feitelijk de gemeenschappen. Bij Richmond en Addams staan de persoon en de gemeenschappen

centraler. De samenleving heeft tot taak om deze niveaus te versterken. Muller-Lulofs en Adriani zien de relatie meer als over en weer complementair tussen de genoemde actoren. Ondanks deze contextuele verschillen zijn allen het er over eens dat curatie op individueel niveau niet zonder sociale hervormingen kan, ook curatie op collectief niveau is noodzakelijk.

Er is met andere woorden sprake van elementen die wijzen op een gemeenschappelijke identiteit, maar hoe die identiteit zich concreet toont, is afhankelijk van specifieke contexten.

Rond 1960 komt een tweede golf theorievorming tot een afronding. Social casework, social groupwork en community organization worden de belangrijke methoden van het maatschappelijk werk, onder andere als uitdrukking van nieuwe inzichten over democratisch samenleven (zie bijvoorbeeld Hollis, 1975; Kamphuis, 1977; Whittaker, 1980). Deze periode wordt gekenmerkt door veel aandacht voor het psychisch functioneren van mensen en voor het procesmatig karakter van hulpverlening. Als tegenbeweging komt in deze periode in Nederland en Duitsland een maatschappijkritische stroming op, die de nadruk legt op de proceskant van de vorming van maatschappelijke structuren en de invloed van machtsverhoudingen op het psychisch functioneren van mensen. Gemeenschappelijk is in deze periode de aandacht voor processen tussen de verschillende actoren. Specifiek is de wijze waarop processen worden ingezet om de verhouding tussen actoren te veranderen. Een probleem daarbij is de vraag hoe de integrale benadering (zowel ten aanzien van actoren, als ten aanzien van de verbondenheid van curatie, preventie en signalering) gehandhaafd wordt. Volgens sommige critici solidariseert het maatschappelijk werk zich te veel met de cliënten, volgens anderen psychologiseert het teveel.

Aan het einde van de twintigste eeuw komt hernieuwde aandacht voor de sociale component van sociale problemen. De regelgeving van de staat, de wijze waarop burgers met elkaar samenleven in gemeenschappen en persoonlijke relaties komen daarbij voor het voetlicht. (Mattaini, 1998; Reid & Jagt, 1995; De Vries & Bouwkamp, 1992; Staub-Bernasconi, 1994; 1995) Daarnaast komt er meer aandacht voor vraagstukken van efficiency en effectiviteit, voor samenwerking tussen het maatschappelijk werk en bijvoorbeeld het bedrijfs-

leven, en voor negatieve consequenties van landelijk beleid op basis van een eenzijdig economische oriëntatie. Gemeenschappelijk is de aandacht voor een integrale benadering van de actoren, voor het cyclisch-iteratieve in de hulpverlening, voor de samenhang van de drie taakgebieden. Specifiek is de vraag hoe verschillende methoden zich verhouden tot de integrale benadering. Mattaini en Reid en Jagt pleiten bijvoorbeeld voor een wetenschappelijker gefundeerd gebruik van methoden op deelgebieden binnen het integrale geheel. Staub-Bernasconi pleit voor een hernieuwde doordenking van de vraag hoe verschillende methoden bijdragen aan een integrale aanpak van sociale problemen.

Vanuit het werk van theoretici komt een identiteitsbeschrijving naar voren met structuurkenmerken, proceskenmerken en inhoudskenmerken.

- * **Structuurkenmerken:** Maatschappelijk werkers zijn steeds actief in *dynamische configuraties van actoren, dimensies en relaties*. Actoren zijn personen, gemeenschappen en de samenleving als geheel. Dimensies zijn de aspecten die aan de verschillende actoren worden onderscheiden. Relaties verwijst naar de verhoudingen tussen actoren, tussen dimensies en tussen dimensies en actoren.
- * **Proceskenmerken:** Deze dynamische configuraties kennen *complexe en onvoorspelbare causaliteitsrelaties* en vereisen *parallele interventies* om sociale problemen op te lossen. Vanwege de onvoorspelbaarheid van de ontwikkeling van de configuraties is tijdens het handelen *permanente monitoring en bijsturing* nodig.
- * **Inhoudskenmerken:** Het gaat steeds om *sociale problemen*, moreel onwenselijk geachte verstoring in de configuratie. De taakgebieden *preventie, signalering en curatie* worden beschouwd als alledrie nodig om deze sociale problemen op te lossen. *Funderende waarden* daarbij zijn de waardigheid van ieder mens en de noodzaak om als mensen voor elkaar zorg te dragen om menselijk leven mogelijk te houden.

Als grote problemen in theorievorming en praktijkbeoefening noemen theoretici het reductievraagstuk¹, de privacyhantering en de samenwerking tussen instellingen, het gebrek aan wetenschappelijke discipline van de beroepsgroep en een te grote interne gerichtheid.

Praktijken binnen het maatschappelijk werk:

vier casestudies

In de tweede onderzoekslijn worden vier handelingspraktijken van het maatschappelijk werk geanalyseerd op drie vragen.

- * Is het handelingspatroon dat als identiteitsbeschrijving bij de theoretici naar voren kwam in de praktijk terug te vinden?
- * Welke aanpassingen komen vanuit de praktijk naar voren?
- * Welke problemen spelen in de praktijk van het werk?

Bedrijfsmaatschappelijk werkers werken binnen de begrensde omgeving van het bedrijf. In deze begrensde omgeving kunnen actoren en beïnvloedingskanalen goed worden onderscheiden en benut. Curatie, preventie en signalering zijn daardoor goed aan elkaar te verbinden. Bedrijfsmaatschappelijk werkers ondervinden ook invloed van de externe omgeving. Zij kunnen bijvoorbeeld cliënten niet goed verwijzen als gevolg van lange wachtlijsten. Macro-economische ontwikkelingen werken door, bijvoorbeeld doordat bedrijven fusies aangaan en personeelsleden daardoor andere functies moeten gaan vervullen, maar bedrijfsmaatschappelijk werkers hebben geen mogelijkheid om deze externe omgeving te beïnvloeden. Een middel zou kunnen zijn de vorming van een brede beroepskolom van uitvoerders, onderzoekers, opleiders en werkgevers. Het privacyvraagstuk wordt in deze werksoort vooral opgevat als een methodisch probleem: zonder een zekere mate van openheid van de cliënt naar anderen is goede probleemoplossing niet mogelijk. Het reductieprobleem ontstaat waar bedrijfseconomische motieven volledig gaan overheersen over het sociaal bedrijfsbeleid: met name signalering en preventie komen dan onder druk te staan. Parallelstructuren zoals intervisie en een beroepskolom, zouden een oplossing kunnen bieden.

In het forensisch-psychiatrisch maatschappelijk werk wordt de begrenzing gevormd door de justitiële kaders van beveiliging van de samenleving en behandeling ter voorkoming van recidive. De werkers zijn voornamelijk werkzaam buiten de instelling, bijvoorbeeld door bezoeken aan gezinnen van patiënten en het regelen van vervolgoorzieningen na de behandeling. In overleg met de beleidsmakers van de instelling en het Openbaar Ministerie voeren ze experimenten uit om nieuwe voor-

zeningen op te zetten. Een probleem is de nadruk van beleidsmakers op landelijk niveau op economisch georiënteerde effectiviteit- en efficiëncymodellen. Dit leidt tot een reductie in de inzet van het maatschappelijk werk, met name in de contacten met de omgeving van de patiënt tijdens de behandelfase., terwijl deze omgeving wel een belangrijke factor is. Een tweede probleem is de onzichtbaarheid van het werk, doordat maatschappelijk werkers veel buiten de instelling actief zijn. Dit versterkt de gedachte dat maatschappelijk werkers slechts een taak hebben in de opname- en uitstroombestanden. Een beroepskolom en nauwere contacten met opleidingen en wetenschappers kunnen een bijdrage leveren aan de oplossing van deze problemen.

De sectie Algemeen Maatschappelijk Werk van de VOG (tegenwoordig MO-Groep) functioneerde tussen 1991 en 2000 als zo'n beroepskolom voor de instellingen en werkers in het Algemeen Maatschappelijk Werk en ook voor andere werksoorten. In overleg met de bijzonder hoogleraar Grondslagen van het maatschappelijk werk, Van der Laan, werd een positiebeschrijving van het Algemeen Maatschappelijk Werk opgesteld. Deze beschrijving 'op het snijvlak van mens en omgeving, zorg en welzijn, individuele hulpverlening en algemene wet- en regelgeving', vond herkenning vanuit de werksamenstelling, het beroep en de beleidsmakers. Er werden sociale problemen onder de aandacht van landelijke beleidsmakers gebracht en verschillende instrumenten ontwikkeld die de kwaliteit van de werkkuitvoering en het instellingsfunctioneren bevorderden. Een belangrijk probleem was dat de functie 'beroepskolom' niet behoorde tot de doelstellingen van de VOG. Een gerelateerd probleem was dat interne motieven een reorganisatie in gang zetten, waarbij functionalisering centraal kwam te staan, in plaats van samenhang tussen activiteiten. Beide problemen leidden tot het opheffen van de sectie, met als gevolg dat de functie als beroepskolom kwam te vervallen.²

Maatschappelijk werkers in het Algemeen Maatschappelijk Werk vervullen hun taken op dit 'snijvlak', maar lopen daarbij tegen het probleem van de 'onbegrensde omgeving' aan. Zij ondervinden allereerst de doorwerking van landelijk en lokaal beleid, maar hebben weinig mogelijkheden om negatieve consequenties door systematische signalering onder de aandacht van beleidsmakers te brengen. Zij proberen

invloed uit te oefenen op de leefomgeving van hulpvragers, maar kunnen dit slechts doen via overlegnetwerken, daar privacyvoorschriften en samenwerkingsproblemen een integrale benadering op micro- en mesoniveau vaak belemmeren. Daarnaast moeten ze aan productienormen voldoen, terwijl ze tegelijkertijd een 'vergaarbak'functie voor allerlei probleemgroepen vervullen en een verantwoordelijkheid hebben om ook voor 'onbehandelbare' cliënten beschikbaar te zijn. Vanuit deze confrontatie met allerlei groepen hulpvragers wordt duidelijk dat de definitie van 'sociale problemen' niet gedaan kan worden door beleidsmakers of professionals, maar dat ook de cliëntgroepen zelf daarin een stem hebben. Meer onafhankelijkheid ten opzichte van beleidsmakers kan verkregen worden door schaalvergroting. Een helder profiel van de instelling kan de samenwerking op lokaal niveau tussen instellingen bevorderen en daarmee tevens meer ruimte creëren voor signalering. Een beroepskolom kan negatieve gevolgen van bijvoorbeeld economisering van het sociaal beleid aan de orde stellen.

Theorie en praktijk in verbinding

In het praktijkonderzoek wordt eenzelfde handelingspatroon gevonden als bij de theoretici beschreven is. Twee belangrijke modificaties komen daarbij naar voren. Allereerst blijkt de inbreng van de cliënt van groot belang bij de definiëring van sociale problemen. De cliënt beïnvloedt de definiëring, doordat hij ruimte vraagt voor wat *ervaren* wordt als sociaal probleem. En niet slechts door wat beleidsmakers of professionals *benoemen* als sociaal probleem. De tweede modificatie is dat maatschappelijk werkers bewust de configuratie van actoren, dimensies en relaties reduceren. Deze reductie vindt plaats aan de hand van een tiental overwegingen, waarbij de visie en mogelijkheden van de cliënt en die van actoren in het omgevingsveld van de cliënt een belangrijke rol spelen. Het ontbreken van een beroepskolom en de grote nadruk op economische effectiviteit en efficiëntie worden als grote problemen benoemd.

Door theoretici en concrete praktijken met elkaar te confronteren, kunnen voor verschillende problemen oplossingen worden voorgesteld. Om het reductieprobleem te hanteren worden een tiental aanwijzingen vanuit de praktijk geformuleerd. Het Bedrijfsmaatschappelijk werk biedt een aanpak voor het privacyvraagstuk, die

ook voor andere werksoorten doordacht kan worden. De beroepskolom, die door theoretici en praktijkbeoefenaars wordt bepleit, blijkt uit de casestudie over de sectie AMW te kunnen functioneren. In zo'n kolom kan een vruchtbare samenwerking tussen beroepsgroep, werksoorten, opleiding, wetenschap en werkgevers gerealiseerd worden. Theoretici als Bouwkamp en De Vries en Reid en Jagt hebben werkwijzen ontwikkeld om ook vanuit economisch oogpunt effectief en efficiënt te werken, zonder aan de identiteitskenmerken van het werk af te doen. En in het bedrijfsmaatschappelijk werk wordt een voorbeeld geboden van integraal werken binnen sterk bedrijfseconomische omgevingen. Vroegere en latere theoretici laten zien hoe economen, politici en zakenlieden betrokken kunnen worden bij de doordening en oplossing van sociale problemen (Addams en Staub-Bernasconi).

In *Identiteit in meervoud* worden met andere woorden twee bewegingen gemaakt. De eerste beweging stelt dat het bestuderen van verschillende theorieën en praktijken van het maatschappelijk werk leidt tot de formulering van een 'harde kern' in het handelen van maatschappelijk werkers. Het is mogelijk een identiteitsbeschrijving van het beroep op te stellen, die een eigenheid van het beroep weergeeft. Althans voor een bepaalde periode (zie ook verderop.) De tweede beweging is dat deze formulering niet leidt tot verstarring, maar juist mogelijkheden biedt tot handelen met behulp van de kenmerkende elementen in specifieke contexten. En tot het verbeteren van dat handelen. Op het niveau van handelen biedt identiteit juist mogelijkheden voor contextualisering. De volgende vraag is nu of deze uitkomst in overeenstemming is met wat in theoretische zin de relatie tussen handelen en verbeteren is?

HANDELEN ALS VERBETEREN

Handelen, gedrag, context

Handelen onderscheidt zich van gedrag door bewustzijn, reflectie. Handelen verwijst naar de zelfervaring van de mens als actor van zijn daden. Daden die zin, richting en doel(matigheid) betreffen en de mogelijkheid van keuze veronderstellen. Handelen is daarbij tegelijkertijd individueel alsook op een niet te ontwarren wijze verbonden met het handelen van alle individuen samen (Nijk, 1984). Deze onontwarbaarheid roept wrevel op en leidt tot pogingen om het individuele handelen los te maken

van dat van anderen en daarmee stuurbaar te krijgen. 'Maken' komt dan in de plaats van 'handelen'. Dit betekent voor Nijk niet dat we het onderzoek naar handelen moeten stoppen. Handelen moet gericht zijn op verandering en verbetering, wil het boven gedrag uitstijgen en tegenwicht bieden aan de druk tot 'maken'. Handelen vindt altijd plaats in verbinding met een context, die tegelijkertijd achtergrond en steunpunt is voor het handelen (Widdershoven, 1987). Het omvat gewoontevorming, tradities en gedeelde betekenis-kaders en verbindt het heden met het verleden. De context is echter niet statisch, ze wordt mede gevormd door het actuele handelen binnen die context. MacIntyre³ (1984: 187) spreekt over *practices*: 'any coherent and complex form of socially established cooperative human activity', met culturele, professionele, ideologische en ethische dimensies. Binnen de practices wordt gedefinieerd wat 'goed' handelen is en op welk 'goed' dit 'goede handelen' gericht dient te zijn. Dit betekent niet dat er slechts reproductie kan plaatsvinden, dat de bestaande praktijk slechts slaafs gevolgd moet worden. Het betekent wel dat handelen zich altijd dient te verantwoorden tegen de achtergrond van het verleden en de actuele context, om subjectivisme tegen te gaan. Praktijken kennen dan ook een normatieve kant (Jochemsen & Glas, 1997). Actoren zijn gevormd door, ingebed in en daarmee begrensd door de praktijken. De practices belemmeren in zekere zin het inzicht en uitzicht dat vanuit deze praktijken mogelijk is. Maar hoe kunnen we ons dan de relatie tussen handelen en veranderen voorstellen?

Handelen en veranderen

Verandering is een onlosmakelijk onderdeel van het bestaan. Mensen worden ouder en we verbruiken grondstoffen om het bestaan mogelijk te maken. Verandering kan plaatsvinden zonder dat dit bewust wordt nagestreefd. In de systeemtheorie is het verschijnsel van de emergente eigenschappen beschreven: eigenschappen die zich op bepaalde systeemniveaus voordoen, zonder dat ze uit lagere systeemniveaus kunnen worden afgeleid (Kramer & De Smit, 1991). Verandering kan bewust worden nagestreefd op basis van overtuigingen over het 'goede', bijvoorbeeld in hulpverlenende en educatieve beroepen, in de politiek, de economie enzovoort. Het is dit verbeterend handelen dat Nijk kenmerkend acht voor de agogiek. Dit handelen kan gericht zijn op reproductie van het bestaande of

op productie van een nieuwe situatie. Reproductie is een bevestiging van een situatie die als 'goed' wordt beschouwd door de actor, waarbij alternatieven als minder 'goed' terzijde worden geschoven. Reproductie kan een vorm van verbetering zijn in de zin dat de kans op het ontstaan van een minder gewenste situatie minder groot wordt, doordat het bestaande 'vaster' wordt gelegd. De traditie wordt bewust versterkt (Giddens, 1979; Kunneman, 1985.) Vaak echter zal reproductie plaatsvinden, zonder dat de actor zich bewust is van het situatie-bevestigende element daarvan. De actor voert dan activiteiten uit conform de traditie of de gewoonte binnen de practice. Het uitzicht is verengd, 'handelen' gaat in de richting van 'gedrag'.

In het veranderend handelen van agogisch geschoolden zal meestal niet de bewuste reproductie van de bestaande situatie centraal staan, maar 'productie': verandering in een richting die als wenselijker, 'beter' wordt gezien. En de vraag doet zich dan voor hoe dit veranderend handelen tot verbeteren kan leiden.

Handelen en verbeteren

Handelen in de zin van verbeteren vereist een opvatting over wat als 'beter' wordt nagestreefd, alsmede een opvatting hoe dit 'betere' bereikt kan worden. Het vereist normatieve stellingnames en bijpassende werkwijzen. Verbeteren vereist reflectie, leren, teneinde bewuste keuzen over doelen en middelen te kunnen maken (Schön, 1983; Siegers, 2002; Coenen & Meijers, 2003). Stellingnames komen voort uit de fundamentele waarden die een professie nastreeft en uit waarden die andere actoren (beleidsmakers, cliënten, andere professionals enzovoort) in een concrete situatie van belang achten. Hetzelfde geldt voor de vertaling van deze opvattingen in concrete doelen en stappen om die doelen te bereiken. Die kennis is vooral bij de professionals aanwezig. Maar, daar praktijken ook het uitzicht kunnen belemmeren, zijn eveneens waarden en werkwijzen uit andere tijden en plaatsen van belang. Historische kennis is een bron om eigen begrenzings op het spoor te komen en alternatieve handelwijzen te kunnen ontwerpen. Historische kennis kan daarbij eveneens een rol spelen om gevoelig te worden voor onbedoelde effecten. Anders gezegd: wil handelen kunnen leiden tot verbeteren, dan is de deelname van verschillende actoren nodig, met verschillende waardeoriëntaties en probleem perspectieven, alsmede kennis over verschillende werkwijzen, in het heden en het verleden. De elementen

uit de identiteitsbeschrijving bieden daarbij het kader waarin verleden en heden geanalyseerd kunnen worden met het oog op het maken van gerichte keuzen over na te streven doelen en te hanteren werkwijzen.

HET GEBRUIK VAN DE IDENTITEITSBESCHRIJVING: VIER VOORBEELDEN

Hoe moeten we ons zo'n praktische hantering van de identiteitsbeschrijving voorstellen?

Als eerste kan de maatschappelijk werker deze beschrijving gebruiken als reflectiekader voor het eigen handelen. Vragen daarbij zijn bijvoorbeeld:

- * Welke actoren hebben een plaats in de probleemverkenning, -definiëring en doelbepaling gekregen?
- * Waarom deze en waarom geen andere?
- * Welke rol heeft de cliënt hierbij gespeeld, welke rol heb ik als deskundige hierin gespeeld, welke rol hebben andere actoren daarbij gespeeld?
- * Welke dimensies van actoren hebben een plaats gekregen?
- * Zijn vergelijkbare dimensies bij alle actoren aan de orde gekomen of verschillende?
- * Welke dimensies zijn niet aan de orde gekomen en hoe is dit keuzeproces verlopen?
- * Welke relaties zijn tussen actoren geanalyseerd en welke relaties tussen dimensies zijn geanalyseerd?
- * Vanuit welke perspectieven zijn deze relaties en/of dimensies geanalyseerd?
- * Welke rol speelt de instelling in de gemaakte keuzen?
- * Welke rol spelen overtuigingen hierin?
- * Welke rol speelt overheidsbeleid of instellingsbeleid hierin?

Als tweede kunnen deze zelfde vragen in de werkspreking tussen maatschappelijk werkers besproken worden. Daarbij kan expliciet aandacht besteed worden aan de samenhang tussen curatie, signalering en preventie. Tevens kan de vraag aan de orde komen of er sprake is van een vorm van *popular psychotherapy* en hoe de keuze daarvoor te verantwoorden is in dit concrete geval en ten aanzien van het beroep als geheel.

Als derde kan de identiteitsbeschrijving een rol spelen in het vaststellen van de instellingsdoelen. Hoe wil de instelling het maatschappelijk werk als 'maatschappelijk' werk vormgeven? Hoe wil de instelling haar maatschappelijke functie vervullen, maar ook: wil de instelling de

toegewezen maatschappelijke functie vervullen of wil zij deze toegewezen functie kritisch ter discussie stellen? Als vierde kan de voorgestelde beschrijving een rol spelen in het overleg met andere disciplines. Bijvoorbeeld waar het gaat over de inbreng van de cliënt in de probleemdefiniëring en doelbepaling. Of over het feit dat een cliënt nooit los van de context leeft en 'bezien' kan worden.

IDENTITEIT EN KWALITEIT

Wat betekent bovenstaande nu voor de verbetering van de kwaliteit van het handelen van maatschappelijk werkers?

Allereerst zullen maatschappelijk werkers opnieuw moeten gaan nadenken over het eigene, het onderscheiden van het beroep in relatie tot andere hulpverlenende beroepen. De hierboven voorgestelde identiteitsbeschrijving in de vorm van een handelingspatroon kan daarbij als uitgangspunt fungeren.

Als tweede zal er vanuit deze opvatting over de relatie tussen handelen en verbeteren meer aandacht voor de geschiedenis van het handelen van maatschappelijk werkers moeten komen. Een voorbeeld van zulke geschiedschrijving is Müllers methodengeschiedenis (Müller, 1994; 1997.)

Als derde vraagt deze opvatting de vorming van een beroepskolom, waarin kennisuitwisseling en onderzoek, alsmede belangenbehartiging en overleg met beleidsmakers over algemene onderwerpen betreffende sociale problemen kan plaatsvinden. Een onderdeel van zo'n beroepskolom kunnen *Communities of Practice* zijn (Wenger, 1998). Dit zijn groepen mensen die eenzelfde zorg of passie voor een onderwerp delen en elkaar regelmatig ontmoeten teneinde van elkaar te leren hoe zij hun activiteiten kunnen verbeteren. Zulke communities kunnen werkssoortoverstijgend zijn en uitvoerders, cliënten, wetenschappers en andere actoren omvatten. Binnen deze communities wordt een variëteit aan activiteiten ontplooid, zoals ondersteuning bij probleemoplossing, informatieoverdracht, uitwisseling van ervaringen, onderling bezoek van werksituaties, vastleggen van kennis en onderzoek naar lacunes in kennis en vaardigheden. Deze praktijkgemeenschappen kunnen zowel lokaal als bovenlokaal functioneren, zowel op informele als formele basis.

Dit sluit aan bij moderne, constructivistische opvattingen over leren. Leren is in die opvattingen een proces van kenniscreatie op basis van confrontatie en analyse van verschillende soorten informatie, in samenspraak en samenwerking met anderen (Boekaerts & Simons, 1995; Witteman, 1997). Dit vereist een breed kennisbegrip. Niet slechts wetenschappelijke kennis is van belang, maar ook praktijkkennis, ervaringskennis. Het vereist de inzet van veel participanten tijdens het leren. Niet slechts de professionals hebben elkaar nodig om te leren, maar ook managers, beleidsmakers, cliënten en mensen uit het omgevingsveld van de cliënten spelen daarin een rol. Het vereist de inzet van verschillende contexten. Leren vindt niet slechts plaats binnen eenzelfde werksoort, maar ook door verschillende werksoorten met elkaar in aanraking te brengen. Leren vindt niet slechts plaats binnen een concrete tijd, maar ook door confrontatie met opvattingen uit andere tijden.

OVERBLIJVENDE VRAGEN

Bovenstaande opvatting over de relatie tussen identiteit en verbeteren leidt tot spanningen met de actualiteit waarin het denken in producten centraal staat (vergelijk Tonkens, 2003.) In *Identiteit in meervoud* wijzen diverse respondenten op het risico dat financiers bijvoorbeeld wel een bepaalde vorm van begeleiding willen afnemen, maar slechts als los product. En dat instellingsmanagers daartegen geen verweer hebben, aangezien zij de verantwoordelijkheid hebben om voor de overleving van de organisatie en het behoud van formatieplaatsen te zorgen. Soortgelijk argument geldt voor vormen van competentiegericht opleiden, waarin het aanleren van technisch-methodische vaardigheden centraal staat in plaats van meer holistische, reflectieve en betekenisgeoriënteerde interpretaties van het begrip 'competentie' (Korthagen, 2004).

Een tweede probleem betreft de vraag hoe we contexten die verder weg liggen van wat we gewoon zijn, toegankelijk gemaakt kunnen worden als informatiebron. Het gaat daarbij niet slechts om de toegang tot teksten uit een verder verleden, maar om de vraag hoe we begrip kunnen krijgen voor de actuele context waarop de teksten betrekking hebben. De betrokkenheid van historici die tevens deskundig zijn op het terrein van het maatschappelijk werk lijkt daarbij minimaal noodzakelijk. Het derde probleem betreft de consequentie van bovengenoemde identiteitsbeschrijving als handelingspatroon.

Deze beschrijving is namelijk voorwaarde voor en uitkomst van handelen binnen specifieke contexten. Dit betekent dat verder nagedacht moet worden hoe verschillen tussen ingangssituatie en uitgangssituatie in de identiteitsbeschrijving aan elkaar gekoppeld kunnen worden. De identiteitsbeschrijving is enerzijds niet bedoeld om de praktijk van het contextueel handelen te 'bevriezen', maar anderzijds kunnen de uitkomsten van dat praktisch handelen niet oneindig de identiteitsbeschrijving bijstellen. Zo'n permanent herschrijfbaar identiteit zou namelijk haar functie als ingangsvoorwaarde, en daarmee kritiserend moment voor handelen, verliezen. Het laatste probleem betreft de vraag wie er zit te wachten op maatschappelijk werkers die, zij het op een wetenschappelijk en professioneel verantwoorde wijze, kritisch meedenken over probleemoplossingen en de relatie tussen personen, gemeenschappen en de inrichting van de samenleving als geheel. Hoewel deze vraag misschien juist vanuit het werk van theoretici uit een verleden niet zo relevant is: toen niemand in hun opvattingen geïnteresseerd was, gingen zij hun hulpverlenend en onderzoekend werk doen.

NOTEN

- 1 Bij het reductieprobleem gaat het om de vraag welke reductie van de complexe configuraties toelaatbaar is, Het gaat allereerst om het voorkomen dat het adagium van onlosmakelijke verbondenheid van mens en omgeving losgelaten wordt. Het gaat ten tweede om de verbondenheid van signalering, preventie en curatie te handhaven.
- 2 Voor het Algemeen Maatschappelijk Werk werd een oplossing gevonden in de vorming van een parallelle overleg- en instrumenteringsstructuur naast de VOG/MO-Groep.
- 3 MacIntyre is op zoek naar een fundering voor moreel handelen in een situatie waarin de traditionele 'grote verhalen' niet langer als richtinggevend voor handelen worden ervaren.

LITERATUUR

- Addams, J. (1930) *The Second Twenty Years at Hull House*. The Macmillan Company.
- Addams, J. (1981) *Twenty Years at Hull House with autobiographical notes*. New York: New American Library. (Reprint van de uitgave van 1910, The Phillips Publishing Company.)
- Adriani, J.H. (1940) *Voorlezingen over armenzorg en*

maatschappelijk werk. Zutphen: N.V. G.J.A. Ruys' Uitg.-Mij.

- Boekaerts, M. & P.R.-J. Simons (1995) *Leren en instructie. Psychologie van de leerling en het leerproces*. Assen: Van Gorcum.
- Coenen, B. & S. Meijers (2003) *Begeleidingskunde. Comprehensive coaching. Contextualiteit en mogelijkheden voor baanbrekend handelen bij begeleiding van professionele organisaties*. Soest: Uitgeverij Nelissen.
- Esping-Anderson, G. (1990) *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Geertsema, H. (2004) *Identiteit in meervoud. Een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk*, proefschrift. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Hollis, F. (1975) *Casework, een psychosociale therapie*. Alphen aan de Rijn: Samson Uitgeverij.
- Jochimsen, H. & G. Glas (1997) *Verantwoord medisch handelen. Proeve van een christelijke medische ethiek*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- Kamphuis, M. (1977) *Wat is social casework?* Alphen aan de Rijn: Samson Uitgeverij.
- Korthagen, F. (2004) Zin en onzin van competentiegericht opleiden. *VELON Tijdschrift voor Lerarenopleiders*, 25(1), 13 - 23.
- Kramer, N.J.T.A. & J. de Smit (1991) *Systeemdenken*. Leiden/Antwerpen: Stenfort Kroeze Uitgevers.
- Kunneman, H. (1985) *Habermas' theorie van het communicatieve handelen. Een samenvatting*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Laan, G. van der (1995) *Leren van gevallen. Over het nut van de reconstructie van casuïstiek voor praktijk en wetenschap*. Utrecht: SWP.
- Laan, G. van der (2002) *Moderne technologie als metafoor*, oratie Lectoraat Sociale infrastructuur en Technologie. Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociaal Werk & Fontys Hogeschool Sociaal Pedagogische Hulpverlening.
- MacIntyre, A. (1984) *After Virtue. A Study in Moral Theology*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Mattaini, M.A., C.T. Lowery & C.H. Meyer (eds.) (1998) *The Foundations of Social Work Practice. A Graduate Text*. Washington DC: NASW Press.
- Muller-Lulofs, M.G. (1916) *Van Mensch tot Mensch*. Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon.

- Müller, C.W. (1994) *Wie Helfen zum Beruf wurde*. Band I. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Müller, C.W. (1997) *Wie Helfen zum Beruf wurde*. Band II. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Nijk, A.J. (1984) *Handelen en verbeteren. Wijsgerig-andragologische voorstudiën*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Payne, M. (1997) *Modern Social Work Theory*, Second Edition. Houndmills: Macmillan.
- Richmond, M. (1917) *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Richmond, M. (1922) *What is Social Casework?* New York: Russell Sage Foundation.
- Reid, W.J. (1995) *Taakgerichte strategieën*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum (vertaling en bewerking L. en N. Jagt)
- Salomon, A. (1921) *Leitfaden der Wohlfahrtspflege*. Leipzig und Berlin: B.G. Teubner.
- Salomon, A. (1926) *Soziale Diagnose*. Berlin: Carl Heymanns Verlag.
- Schön, D.A. (1983) *The Reflexive Practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Siegers, F. (2002) *Handboek Supervisiekunde*. Houten/Mechelen: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Staub-Bernasconi, S. (1994) *Soziale Probleme – soziale Berufe – soziale Praxis*. In: M. Heiner et al. (red.) *Methodisches Handeln in der Sozialen Arbeit*. Freiburg am Breisgau: Lambertus Verlag.
- Staub-Bernasconi, S. (1995) *Systemtheorie, soziale Probleme und Soziale Arbeit*. Bern/Stuttgart/Wien: Verlag Paul Haupt.
- Tonkens, E. (2003) *Mondige burgers, getemde professionals. Marktwerking, vraagsturing en professionaliteit in de publieke sector*. Utrecht: NIZW.
- Vries, S. de & R. Bouwkamp (1992) *Psychosociale hulpverlening in het maatschappelijk werk*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Wenger, E. (1998) *Communities of Practice. Learning, meaning and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whittaker, J.K. (1980) *Maatschappelijke begeleiding*. Alphen aan de Rijn: Samson.
- Widdershoven, G. (1987) *Handelen en rationaliteit. Een systematisch overzicht van het denken van Wittgenstein, Merlau-Ponty, Gadamer en Habermas*. Amsterdam: Boom Meppel.
- Witteman, H.P.J. (1997) *Styles of Learning and*

Regulation in an Interactive Learning group System, proefschrift. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.

SUMMARY

Social work is a helping profession that is present in a variety of contexts. This raises the question whether one can speak of a common identity of the profession. The author has addressed this question in his Ph.D-thesis from the point of view that social work is to be seen as an action theory based profession. Starting from this premise he made a reconstruction of the identity by means of both an international historical comparative theoretical research and four case studies with regard to contemporary social work in the Netherlands. Beside making a proposal for an action based identity formulation, the author investigates the possibilities for using this formulation for the solution of some contemporary problems of social workers in the Netherlands. In the second part of the article, he discusses the outcomes in relation to theories of action and improvement thereof. He states that improvement of social work activities can only be realized through more knowledge of social work's history, active discussion of problems and solutions with a diversity of involved actors and professional exchange in informal and formal Communities of Practice.